

УДК 159.99

СХИЛЬНІСТЬ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ОСОБЛИВОСТЕЙ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Бончук Н.В.Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Міжрегіональний центр ювелірного мистецтва м. Києва»

У статті розглянуто проблему адиктивної поведінки підлітків та особливостей ієрархії ціннісних орієнтацій неповнолітніх адиктів порівняно з досліджуваними без шкідливих звичок. Представлено результати емпіричного дослідження поширення явища хімічних адикцій серед старших учнів на значній вибірці, а також структури домінуючих ціннісних орієнтацій в групах підлітків-адиктів та підлітків без шкідливих звичок. Виявлено, що ієрархія ціннісних орієнтацій старших учнів з хімічними адикціями і без них має суттєві відмінності, що впливає на вибір підлітками тієї чи іншої моделі поведінки.

Ключові слова: адикції, адикт, адиктивна поведінка, підліток, психоактивні речовини, шкідливі звички.

Постановка проблеми. Адиктивна поведінка індивіда – невичерпне джерело проблем суспільства: надмірне вживання індивідом психоактивних речовин, різноманітні залежності та девіації, що є наслідком шкідливих звичок, є і залишаються болючими питаннями для людства протягом всієї його історії. Особливо небезпечними є хімічні адикції, здатні завдати невідворотних змін здоров'ю та психіці індивіда. Поширення вживання тютюнопаління, алкоголю і наркотиків серед підлітків як вразливої категорії соціуму, що перебуває у кризовому віковому періоді переходу від дитинства до дорослішання, з кожним роком набуває загрозливіших масштабів. Сьогодні спостерігається зростання числа підлітків та молоді з ознаками адиктивної пове-

дінки, що викликає велику тривогу серед батьків та працівників системи освіти і охорони здоров'я. Однією із популярних причин звернення дорослої особи за психологічною допомогою є проблема адиктивної (девіантної) поведінки у її дитини на фоні відсутності дієвих педагогічного і виховного впливу на неї.

Незважаючи на те, що проблема адиктивної поведінки підлітків постійно перебуває у фокусі уваги психологів, соціологів, медиків, педагогів та правоохоронців, питання, як запобігати цим явищам у молодіжному середовищі, які методи будуть дієвішими при розробці шкільних психокорекційних програм, залишається відкритим.

Уявлення про природу адиктивної поведінки розвивалися паралельно з розвитком куль-

тури і досі не можуть вважатися вичерпними [4, с. 88-97]. Відомо, що адиктивна поведінка індивіда свідчить про особистісну незрілість. Немоżliвість незрілій людині спиратись на орієнтаційно-ціннісні конструкції, що визначають спрямованість особистості і з'являються лише внаслідок особистісного розвитку, є джерелом дезадаптації. Отже, ієрархія ціннісних орієнтацій індивіда як сукупність установок та диспозицій, значною мірою визначають його схильність чи стійкість до адикцій. Оскільки особистість та ціннісна сфера підлітків перебуває в процесі становлення, вони є найбільш вразливою категорією стосовно формування шкідливих звичок. З іншого боку, ті наявні ціннісні диспозиції підлітка, які встигли правильно сформуватись, можуть виявитись доволі міцними, щоб він зміг протистояти негативному впливу наслідування, конформізму і тиску в лоні найближчого соціального середовища, де набуло поширення вживання психоактивних речовин.

Формування і розвиток ціннісної сфери підлітка – одне із важливих завдань педагогіки та педагогічної психології. Проблема підліткових адикцій внаслідок дефіцитарного розвитку ціннісної сфери надзвичайно актуальна для сучасності. Інфантилізм молоді, яка відчуває неформованість ціннісних орієнтирів, спричиняє те, що підліток чи юнак втрачає можливість адекватного вибору форм поведінки, які могли б покращити його адаптацію в соціумі. Натомість він вдається до конформізму, схилившись до адикцій і пошуку сумнівних задовольень.

Проблема адиктивної поведінки молодого покоління була і залишається актуальною для кожного суспільства, оскільки вона завдає шкоди всім, хто оточує адикта: йому самому, родині, друзям, соціальним установам і державі. Як приклад – однією з головних причин невідповідності стану здоров'я сучасних українських призовників є не тільки хвороби, але й значною мірою зловживання алкоголем та наркотичними речовинами. Серед молодих адиктів найбільше безробітних та правопорушників. Через те наукові дослідження, присвячені проблемі адиктивної поведінки, ще у старшій школі допомагають простежити сучасні причини її виникнення, й орієнтуватись у виробленні дієвих стратегій та ефективних програм протидії поширенню виникненню шкідливих залежностей.

Розвиток громадянського суспільства і демократизація освіти гостро поставила питання розвитку і утвердження гуманістичних цінностей, активності, моральності, здібностей її громадян. Успішність вирішення цих завдань багато в чому обумовлена тим, як позначатись ці зміни у шкільному житті. Однією з проблем, що стоять на шляху дослідників, є формування механізму своєчасного виявлення та ефективного попередження адиктивної поведінки у дітей шляхом прищеплення такої системи цінностей, з-за допомогою якої молода особистість могла відчувати міцну опору в собі і бути здатною протистояти різноманітним негативним впливам і нездоровим спокусам.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на константну актуальність проблеми відхилення у поведінці у дітей підліткового віку, досі бракує дослі-

джень, в яких виділяються конкретні фактори, що допомагають підлітку чи юнаку протистояти соціальному тиску молодіжної субкультури до формування різноманітних адикцій. Дослідницький інтерес проблеми поведінкових відхилень у підлітків та молоді в даному випадку полягає в тому, щоб з'ясувати, яким чином впливають особливості формування та вибір тих чи інших ціннісних орієнтацій у молодій людині на стійкість чи схильність до формування шкідливих звичок.

Проблема адиктивної поведінки підлітків, яка набула загрозливих масштабів, зачіпає суспільство в цілому і викликає глибоке занепокоєння педагогів, батьків, зумовлюючи постійну гостру науково-практичну увагу дослідників.

Метою дослідження є вивчення схильності до адиктивної поведінки підлітків залежно від стану розвитку ціннісної сфери та поширеності явища хімічних адикцій серед старших учнів.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Проблема адиктивної поведінки індивіда розглядалась у працях таких вчених, як Г. Ботвін, Ц.П. Короленко, Д.В. Семенов, В. Качалов, О.Ю. Кондратьєва, С.О. Кулаков, Б.М. Левіна, В.Д. Менделевич, М. Раттер, С.Ф. Смагіна, О.В. Савчук та інші. Також питання, присвячені проблемі підліткової адиктивної поведінки, розглядали Н.Л. Бочкарьова, А.С. Личко, Л.Г. Леонова, В.С. Бітінський, В.М. Оржеховська, Н.Ю. Максимова, О.І. Пилипенко, І.П. Фіцула, В.П. Лютий, О.Г. Кирилова, А.Г. Макеєва, А.Н. Сирота, В.А. Хриптович, Л.Б. Шнейдер та ін. Вивченням формування ціннісно-орієнтаційної сфери у підлітків займалися Я.Л. Коломінський, І.С. Кон, В.С. Собкін, Д.В. Ярцев, С.Г. Степанець та ін.

Виклад основного матеріалу. У психологічній літературі термін «адиктивна поведінка» є досить поширеним. У перекладі з англійської «addiction» означає згубну пристрасть, звичку. Якщо дослідити історичні корені цього поняття, то «addictus» (лат.) – означає боржника або засудженого до рабства за борги. Іншими словами, це людина, яка знаходиться в глибокій рабській залежності від певної непереборної сили. Особливо звертає на себе увагу визначення особистісної схильності до адиктивної поведінки й психологічної готовності, яка виявляється у нездатності адекватного сприйняття життєвих ситуацій, адекватного ставлення до людей і до самого себе, правильної регуляції своєї поведінки, поєднання певних особистісних особливостей, які перешкоджають нормальній соціальній адаптації індивіда [6].

Сучасні дослідники вважають, що адиктивна поведінка не обов'язково призводить до складних захворювань або передчасної смерті (як, наприклад, у випадках алкоголізму і наркоманії), проте вона закономірно викликає негативні особистісні зміни і соціальну дезадаптацію. Отже, адиктивна поведінка – це стадія, яка передуює залежності, фактично це стадія зловживання [1, с. 7; 2, с. 91; 5].

Загальнолюдський досвід, соціальні норми, цінності, знання і способи діяльності засвоюються індивідом, адже особистість формується виключно у соціальному контексті. Адикт своїми шкідливими звичками пригнічує нормальний перебіг цих процесів, перестав збагачувати

свій життєвий досвід, порушуючи найважливіші функції спілкування.

Розрізняють три групи різновидів адиктивної поведінки: нехімічні адикції (патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг), пристрасть до комп'ютерних ігор і віртуального спілкування, трудового лізму; фізіологічні форми адикції (анорексія – відмова від їжі, булімія – прагнення до постійного споживання їжі); хімічні адикції (вживання та вдихання психоактивних речовин: тютюну, алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, речовин побутової хімії). Остання група з класифікації адиктивної поведінки – хімічна – набула особливого поширення серед підлітків і становить загрозу фізичному і психічному розвитку молоді в масштабі цілого покоління.

Сьогодні молодь не уважно ставиться до особистого здоров'я, починаючи палити і вживати алкоголь та інші психоактивні речовини ще у шкільному віці. Слабка мотивація щодо збереження свого здоров'я, нерозуміння його цінності неминуче відбивається на подальшому життєвому шляху молодої людини. Підлітки з адиктивною та девіантною поведінкою перебувають в «зоні ризику»: серед можливих наслідків – погіршення фізичного та психічного здоров'я, соціальна дезадаптація, втрата життєвих перспектив та ін. Відсутність належного соціального контролю з боку суспільства, недостатня увага до соціальних програм з пропаганди здорового способу життя призводить до втрати молоддю етичних норм, орієнтації на хибні цінності, внаслідок чого спостерігається посилення адиктивної активності школярів.

Підлітковий вік характеризується тим, що індивід не відчуває вже себе дитиною, проте він ще не є ще дорослою людиною. Намагаючись зорієнтуватись, виробити нові життєві стратегії, які б відповідали притаманним підлітковому віку устремлінням, молода людина часто відчуває себе дезорієнтованою. Серед моделей поведінки, присутніх в його найближчому соціальному оточенні, він вибирає для себе найдоступніші – такі, які, на його думку, допоможуть йому посісти своє місце у бажаному соціальному оточенні та подолати його тривогу і невпевненість, що супроводжують підлітків у кризовий період життя.

Через те, що в нашому суспільстві існують проблеми із розповсюдженням явищ алкоголізму, тютюнопаління і вживання психоактивних речовин, підлітки засвоюють моделі адиктивної поведінки як такі, що допомагають їм «долучитися» до світу дорослих, послаблюють їх психічну напругу, допомагають певним чином послабити наявні негативні емоції. В разі недостатньої уваги з боку батьків та школи щодо появи адикцій у дитини, звикання до факторів, які руйнують її здоров'я та психіку, відбувається доволі швидко.

Проблема адиктивної поведінки серед підлітків традиційно розглядалась в контексті педагогічної занедбаності дітей з соціально неблагополучних сімей. Дійсно, вплив найближчого соціального середовища, за теорією навчіння А. Бандури, є визначальним для формування шкідливих звичок. Тим не менш, сьогодні можна відзначити, що адиктивна поведінка є притаманною не лише підліткам, батьки яких демонструють власний негативний приклад, але й вихід-

цям з цілком благополучних сімей, де небезпечної залежності у членів сім'ї не спостерігаються. Особливо це, на жаль, стосується вживання наркотичних речовин, для отримання яких підлітки повинні мати кошти: серед дітей із забезпечених родин з високим соціальним статусом теж зустрічаються підлітки-наркомани. Відсутність негативного прикладу у родині зовсім не означає, що ціннісні орієнтації були сформовані як слід.

І.С. Кон вказує на те, що підліткові адикції, поєднуючись, формують загальний фон девіантної поведінки: «Пияцтво, вживання наркотиків, агресивна поведінка, протиправна поведінка утворюють єдиний блок. Залучення підлітка до одного виду девіантної поведінки підвищує вірогідність його залучення до іншої» [3].

Істотний вплив на мотивацію підлітка та його схильність до засвоєння тих чи інших поведінкових моделей у кризовий віковий період мають центральні особистісні новоутворення – ціннісні орієнтації, пов'язані з спрямованістю молодої особистості, з формуванням її поглядів на соціум і на себе. Сформована система ціннісних орієнтацій відображає внутрішню позицію відносин підлітка з соціумом. Ціннісні орієнтації – це у першу чергу вибіркове ставлення особистості до матеріальних і духовних цінностей, система життєвих установок, переконань, що визначають поведінку, а також спосіб диференціації індивідом об'єктів за їх значущістю. Ціннісні орієнтації виступають чільним фактором, що обумовлює мотивацію дій і вчинків особистості. Являючи собою стрижень самосвідомості особистості, ціннісні орієнтації впливають на те, яким чином формуються в неї установки, інтереси, мотиви і потреби.

Слід мати на увазі, що однією з умов подальшого засвоєння певних соціальних норм для підлітка, які визначають вибір поведінки, є та референтна група, що служить для нього своєрідним стандартом. І якщо система цінностей та переконань є несформованою, викривленою, часто такою референтною групою виступають дорослі й підліткові компанії, де адиктивна поведінка є звичною і цілком прийнятною. Проводячи більшу частину часу з однолітками, підлітки формують спрямованість своєї поведінки, яка у багатьох випадках виявляється протестною, девіантною – такою, що відхиляється. Саме тоді відзначається поява адикцій: підліток намагається коригувати свій психічний стан задля адаптації у тій чи іншій групі з-за допомогою алкоголю, тютюну чи наркотиків.

Наше емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення схильності до адиктивної поведінки в залежності від стану розвитку ціннісної сфери в сучасній підлітковій та молодіжній субкультурі. Об'єктом дослідження були учні 8–11 класів (360 осіб) двох шкіл міста Києва: Українського фізико-математичного ліцею при КНУ ім. Тараса Шевченка та загальноосвітньої середньої школи № 256 I–III ступенів, а також 360 учнів державного професійно-технічного навчального закладу «Міжрегіональний центр ювелірного мистецтва м. Києва». Всього участь у дослідженні взяли 720 осіб.

У своєму дослідженні ми фокусувалися на тих видах адиктивної учнівської поведінки, що чинять найбільшу шкоду здоров'ю молодої особи та становлять найбільшу загрозу її повноцінному роз-

вжитку та подальшої соціальної адаптації – вживання алкоголю, наркотиків та тютюнопаління.

Для дослідження нами були використані наступні методики: авторська анонімна анкета на виявлення схильності до адиктивної поведінки, тест «Адиктивна поведінка» В.В. Юсупова та В.О. Корзуніна, методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації», методи математичної статистики.

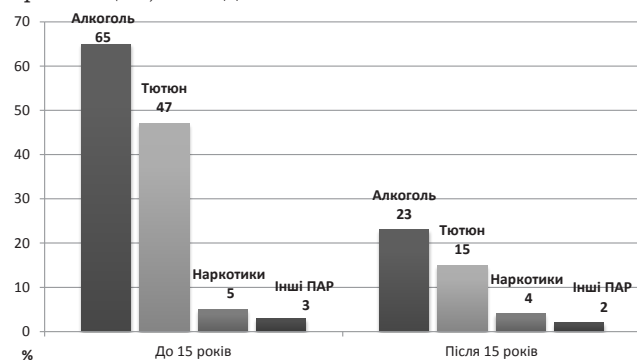

Рис. 1. Вік початку вживання психоактивних речовин

Анкетування, проведене нами серед учнів старшої школи та ПТНЗ з метою виявлення ставлення до вживання психоактивних речовин, показало, що спробувало палити загалом 62% учнів. За даними анкетування, сучасний український школяр починає палити в середньому в 13 років, регулярних курців серед учнів – 39,4%. В середньому у 14 років підліток вперше вживає алкоголь. На момент анкетування алкоголь спробувало 88% опитуваних (сюди відносимо й слабоалкогольні напої, такі як пиво та коктейлі). Для 31% вживання алкоголю, зокрема пива, є регулярною справою. Близько 11% спробувало наркотичні речовини (в т.ч. легкі), 5% зізналося у регулярному їх вживанні. Ще 5% досліджуваних спробувало вживати інші психоактивні речовини (різні пігулки та хімічні засоби, що змінюють свідомість), і 2% робить це регулярно.

Рис. 2. Результати дослідження проявів адиктивної поведінки старших учнів шкіл та ПТНЗ.

Дані анкети корелюють з опитувальником «Адиктивна поведінка» В.В. Юсупова та В.О. Корзуніна.

Наявність стійкої адикції – це регулярне вживання психоактивних речовин (тютюну; алкоголю, в тому числі слабоалкогольних напоїв; наркотиків; хімічних речовин та медичних психостимуляторів). Загалом дослідження виявило 41,2% учнів, що мають сформовані шкідливі звички; значна частка адиктів вживають одразу декілька груп ПА.

Ризик виникнення адикції ми розглядаємо як періодичні спроби вживання тих чи інших речовин, але без формування шкідливої звички. Таких досліджуваних, що час від часу вживають психоактивні засоби, у старшій школі та ПТНЗ за даними дослідження близько 44,7%. Велика кількість відповідей цієї групи опитуваних свідчить про толерантне ставлення до вживання іншими алкоголю: мовляв, у цьому немає нічого поганого. Близько 7% опитуваних відповіли, що мали проблеми через вживання алкогольних напоїв. За даними анкети, абсолютна більшість підлітків, що вживають алкоголь, роблять це разом із друзями, у компанії. Проте близько 18% опитуваних, що вживають алкоголь, повідомило, що алкогольні випивають вони разом із рідними: 16,3% – під час святкування, і 2,7% – без особливого приводу, для підняття настрою.

Рівень схильності до адикцій

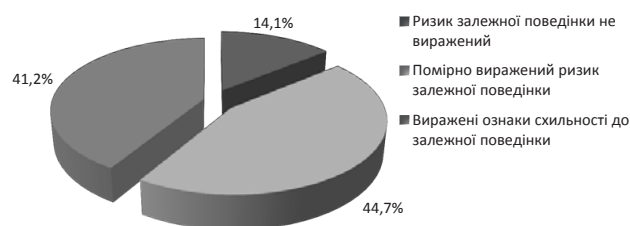

Рис. 3. Репрезентація даних щодо схильності до залежностей старших учнів за опитувальником «Адиктивна поведінка»

Майже всі опитувані, що спробували наркотики та інші види ПАР, впевнені, що їх шкідливий вплив на здоров'я перебільшується, і це свідчить про недостатню поінформованість молодих людей щодо руйнівних наслідків вживання цих речовин на психіку та фізичний стан людини.

Відсутність адикції – це усвідомлене уникання вживання психоактивних речовин. Таких досліджуваних виявилось всього лише 14,1%. Слід зазначити, що незважаючи на анонімність, можна передбачити певний процент соціально бажаних відповідей на питання анкети та тесту, через що окремі показники можуть бути збільшені. За даними анонімних анкет, підлітки впевнені, що більшість батьків не знають про те, що їх діти вживають психоактивні речовини.

Для з'ясування питання, чи існують відмінності у ієрархії цінностей підлітків, що мають стійкі хімічні адикції та тих, що їх не мають, було виділено 2 групи досліджуваних і здійснено аналіз рейтингів термінальних та інструментальних цінностей в кожній групі на підставі методики Мілтона Рокича. Перевірка статистично значущих відмінностей показників (середніх рейтингів) двох досліджуваних груп здійснювалась за t-критерієм Стьюдента.

В ході дослідження визначено, що домінуючими термінальними цінностями для сучасних підлітків є здоров'я, свобода, наявність вірних друзів, впевненість у собі, кохання, щасливе сімейне життя. Після визначення середніх рейтингів термінальних цінностей окремо для адиктів і для учнів без відхилень у поведінці з'ясувалося, що ціннісна ієрархія для кожної групи має суттєві відмінності. Зокрема, найвиразніше це про-

стежується на ставленні до цінності здоров'я – для групи адиктів ця цінність (середній ранг 5,96) виявилась майже вдвічі менш важливою, ніж для учнів без шкідливих звичок (середній ранг 2,48): ($t_{емп.}=2,217$ при $p \leq 0,05$). Серед головних термінальних цінностей для адиктів, окрім зазначених вище, є наявність вірних друзів та впевненість у собі, тоді як контрольна група включає у головні цінності цікаву роботу та щасливе сімейне життя. Виявлено, що ті цінності, які можуть бути основою розвитку, самореалізації та самоактуалізації, для адиктів є менш пріоритетними порівняно з досліджуваними без шкідливих звичок, оскільки при порівнянні показників обох груп у них вказані цінності мають нижчі середні ранги. Йдеться про життєву мудрість, розвиток, пізнання, активне діяльне життя, показники яких вищі у контрольній групі досліджуваних.

Проте для адиктів, порівняно з підлітками, що не вживають психоактивні речовини, набагато важливішими є цінності соціальної підтримки в групі. Зокрема, для них вищі середні показники порівняно з їх однолітками без шкідливих звичок мають такі цінності, як кохання ($t_{емп.}=1,984$ при $p \leq 0,05$), наявність вірних друзів ($t_{емп.}=1,992$ при $p \leq 0,05$), та суспільне визнання ($t_{емп.}=2,157$ при $p \leq 0,05$). Високий ранг в групі адиктів має цінність впевненості у собі. Як вже зазначалося, вживання психоактивних речовин для підлітка

значною мірою – це не тільки спроба втамувати невпевненість й тривогу, але й спосіб пристосування до певного соціального середовища з метою задоволення дефіцитарних потреб у прийнятті та підтримці. Також це спосіб проникнення у специфічну референтну групу, де демонструючи конформну поведінку через сумісне та демонстративне вживання ПАР, можна отримати бажане соціальне схвалення. Якщо підліток не відчуває достатнього розуміння й підтримки у власній родині, він шукатиме їх деінде і у той спосіб, який йому здаватиметься найдоступнішим.

Отже, для учнів з відхиленнями у поведінці великої значущості набувають питання наявності вірних друзів і прагнення подолати свою невпевненість, тоді як для представників контрольної групи спостерігаємо пріоритети розвитку для успішної майбутньої реалізації в сім'ї та у професійній діяльності.

На основі середніх рейтингів інструментальних (операційних) цінностей, які «відповідають» за спосіб реалізації особистісної спрямованості, можна простежити виразні відмінності між ціннісними диспозиціями підлітків-адиктів та підлітків без шкідливих звичок. При тому, що окремі цінності визнаються головними в обох групах, вони мають суттєву різницю в середніх рейтингах: це чесність ($t_{емп.}=2,122$ при $p \leq 0,05$), та незалежність ($t_{емп.}=1,688$ при $p \leq 0,1$).

Виявлено, що домінуючими інструментальними цінностями для старших учнів, що вживають психоактивні речовини, є життєрадісність, незалежність, сміливість у обстоюванні власної думки, чесність. Велими показово, що перше місце в рейтингу інструментальних цінностей для адиктів займає життєрадісність. Вочевидь, в поняття «вміння радіти життю» підлітки вкладають не лише здатність легше сприймати і переносити стреси й складнощі життя, але й освоєний спосіб поведінки, що дає змогу бути більш розслабленим, веселішим і радісним – в тому числі й через вживання ПАР.

Для групи підлітків без адикцій головними інструментальними цінностями є чесність, чуйність, освіченість, незалежність, самоконтроль. Вибір чесності як головної цінності певною мірою відображує підлітковий максималізм та специфіку соціопсихологічних тенденцій в українському суспільстві: поступова орієнтація масової свідомості на ідеали надійності, прозорого партнерства, відповідальності. Вкупі з гуманістичними аспектами, домінування цінностей освіченості і самоконтролю свідчить про більшу психологічну зрілість цієї молоді порівняно з ровесниками-адиктами.

Вищі рейтинги у адиктів порівняно з контрольною групою підлітків мають інструментальні цінності, за допомогою яких реалізуються поведінські стратегії у стресовій адаптації до світу дорослих. Зокрема йдеться про сміливість у обстоюванні своєї думки ($t_{емп.}=1,979$ при $p \leq 0,05$), непохитну волю ($t_{емп.}=2,142$

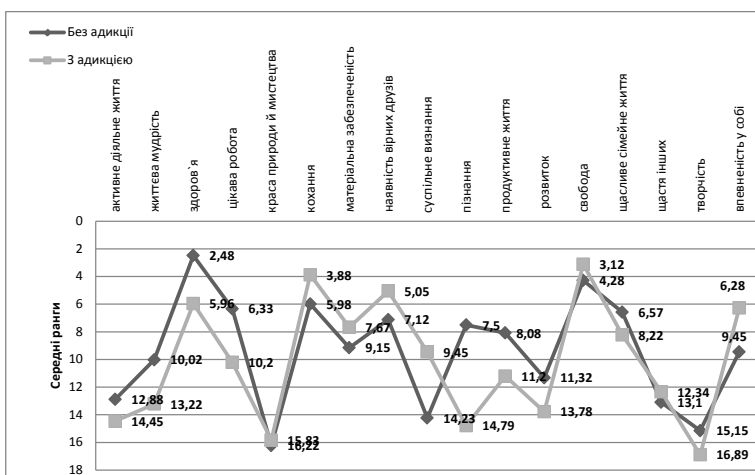

Рис. 4. Ієрархія середніх рейтингів термінальних цінностей в групах підлітків з відсутністю адикцій та зі стійкими адикціями

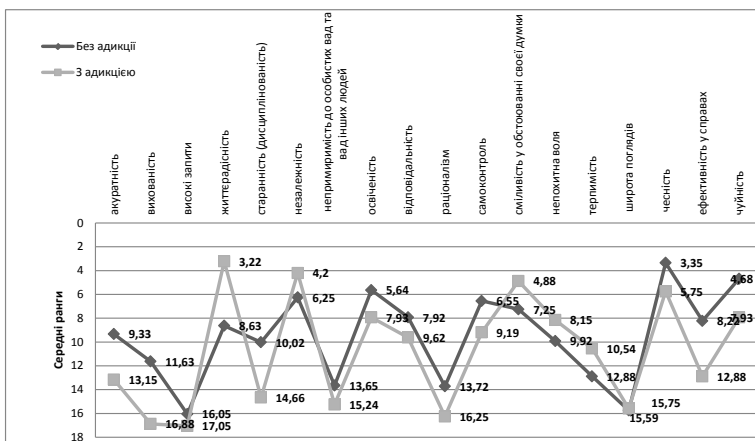

Рис. 5. Ієрархія середніх рейтингів інструментальних цінностей в групах підлітків з відсутністю адикцій та зі стійкими адикціями

при $p \leq 0,05$), непримиренність до особистих вад інших людей ($t_{\text{емп.}} = 1,981$ при $p \leq 0,05$). Високі рейтинги вказаних цінностей, які молодь інтерпретує крізь призму вікових особливостей (дратівливості, прагнення до визнання, критицизму, схильності до спротиву), в групі підлітків з шкідливими звичками можна також розглядати як один із маркерів схильності до протестної поведінки, прагнення відділитись від світу дітей і зрештою стати часткою дорослого світу. Вживання психоактивних речовин підлітками – теж один із способів втілення протестної поведінки при умові хибного розуміння сутності вказаних цінностей.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Масштаби поширення хімічних адикцій серед старших підлітків та юнацтва на сьогодні є загрозливими. Було встановлено, що серед учнів – 39,4% курців, середній вік початку тютюнопаління – 13 років. За даними анонімних анкет, спробували палити 62% досліджуваних.

Середній вік першого вживання алкоголю серед українських підлітків – 14 років. Загалом алкогольні напої спробувало 88% опитуваних, серед них 31% випиває часто. Близько 11% спробувало наркотичні речовини, 5% вживає їх регулярно. Ще 5% досліджуваних спробувало вживати інші психоактивні речовини (хімічні речовини та пігулки), і за даними анкет, 2% робить це часто. Виявлено, що загалом 41,2% підлітків мають виражені ознаки залежної поведінки, ще 44,7% з них мають ризик залежної поведінки, вживаючи психоактивні речовини час від часу. І лише у 14,1% ризик утворення залежностей не виражений.

Аналіз ціннісних орієнтацій виявив розбіжності в ієрархії термінальних та інструментальних цінностей серед двох груп досліджуваних: підлітків-адиктів та тих, хто не вживає психоактивних речовин. Зокрема, цінність здоров'я серед досліджуваних без шкідливих звичок майже вдвічі вища, ніж у адиктів і має найвищий середньогруповий рейтинг. Виявлено, що термінальні цінності, які можуть бути основою розвитку, самореалізації та самоактуалізації (життєва мудрість, розвиток, пізнання, активне діяльне життя), для адиктів є також менш пріоритетними порівняно з досліджуваними без шкідливих звичок. Проте

для підлітків з адиктивною поведінкою порівняно з ровесниками з контрольної групи набагато важливішими є цінності соціальної підтримки в групі (кохання, наявність друзів, суспільне визнання) та впевненості у собі. Це пояснює, що невпевненість, прагнення визнання і приналежності до певної групи спонукає їх всіма засобами шукати підтримки в компаніях без критичного осмислення пануючих там норм і звичок.

З'ясовано, що найвищий рейтинг серед інструментальних цінностей для підлітків з адиктивною поведінкою має життєрадісність. Веселий настрій та легше ставлення до проблем може досягатись адиктами у найлегший, вже відомий їм спосіб – за допомогою вживання психоактивних речовин. Контрольна група головною інструментальною цінністю обрала чесність – що відбиває особливості підліткового максималізму та актуальні соціопсихологічні тенденції в українському суспільстві.

Також виявлено, що порівняно з контрольною групою, підлітки з адикціями присвоюють вищі рейтинги інструментальним цінностям, за допомогою яких формуються поведінські стратегії адаптації до дорослого світу (незалежність, сміливість у обстоюванні своєї думки, непохитна воля, непримиренність до особистих вад інших людей). Недостатнє розуміння сутності вказаних цінностей і орієнтація на незалежність як спосіб позбавлення від зовнішнього контролю може проявлятися у різних формах протестної поведінки.

Відмінності в ієрархії ціннісних орієнтацій підлітків-адиктів та їх ровесників без шкідливих звичок свідчать про побудову певного типу спрямованості особистості, що складається під час дорослішання і впливає на розвиток особистості, визначаючи її майбутню життєву траєкторію. На підставі аналізу даних також можна зробити висновок, що дане дослідження вимагає додаткового вивчення розуміння підлітками сутності цінностей як понять в контексті психосемантичного аналізу.

Спираючись на отримані дані, можна стверджувати, що робота з профілактики утворення адикцій, популяризація здорового способу життя, увага до повноцінного розвитку ціннісної сфери серед підлітків та юнацтва повинні бути пріоритетним напрямком соціально-психологічної роботи у освітніх закладах.

Список літератури:

1. Грибанова О. В. Педагогические условия предупреждения аддиктивного поведения подростков (на материале работы классного руководителя): автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования» / О. В. Грибанова. – Волгоград, 2007. – 24 с.
2. Егоров А. Ю. Нехимические зависимости / А. Ю. Егоров. – СПб.: Речь, 2007.
3. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989 – 256 с.
4. Короленко Ц.П. Факторы, способствующие развитию химических аддикций / Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева // Психологические и социокультурные аспекты профилактики нарко-алкогольной зависимости: сб. науч. работ / под ред. М.С. Яницкого. – Кемерово, 2000. – С. 88-97.
5. Личко А. Е. Подростковая наркология / А. Е. Личко, В. С. Битенский. – Л.: Медицина, 1991. – 304 с.
6. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект адиктивної поведінки підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова – К., 2000. – 200 с.

Бончук Н.В.

Государственное профессионально-техническое учебное заведение
«Межрегиональный центр ювелирного искусства г. Киева»

СКЛОННОСТЬ К АДДИКТИВНОМУ ПОВЕДЕНИЮ У ПОДРОСТКОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ОСОБЕННОСТЕЙ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема аддиктивного поведения подростков и особенностей иерархии ценностных ориентаций несовершеннолетних аддиктов по сравнению с испытуемыми без вредных привычек. Представлены результаты эмпирического исследования распространения явления химических аддикций среди старших учеников на значительной выборке, а также структуры доминирующих ценностных ориентаций в группах подростков-аддиктов и подростков без вредных привычек. Выявлено, что иерархия ценностных ориентаций старших учащихся с химическими аддикциями и без них имеет существенные отличия, что влияет на выбор подростками той или иной модели поведения.

Ключевые слова: аддикции, аддикт, аддиктивное поведение, подросток, психоактивные вещества, вредные привычки.

Bonchuk N.V.

The State Technical Educational Institution
«Kyiv Interregional Center of a Jeweller's art»

THE PROPENSITY FOR THE ADDICTED BEHAVIOR AMONG THE TEENS DEPENDING ON PECULIARITIES OF VALUES ORIENTATION SYSTEM

Summary

In this article the problem of the teens' addicted behavior is considered and the peculiarities of values orientation hierarchy of the underage addicted ones are compared with the ones under study who have no unhealthy habits. Here are performed the results of empirical research concerning the spreading the phenomena of chemical addiction among the older school pupils on a large sampling, and also, the structure of dominating value orientations of addicted teens and the ones without unhealthy habits is given in the article. It's discovered that the values orientation hierarchy of the older school pupils with chemical addiction and without them is strongly different, which influence the teens choice of some specific behavior model.

Keywords: addictions, addicted, addicted behavior, teen, psychoactive substance, unhealthy habits.